

EUSKALERRIA EDESTI GIOIA (VIII)

NAPARRO ETA FRANTZIA'KO ERREINOA

SANTXO VII INDARTSUA (ETA CHAMPAGNE'KO ETXEA)

Santxo, onderengo gabe il zan eta Naparro-errei-narako bere illoba Teobaldo, frantziar Champagne-etxekoa, aukeratu zuten (1234-1253) eta aren ondoren Teobaldo II (1253-1279), Enrike I (1270-1274), Juana I (1274-1305). Juana seme-alabarik gabe il zanean, Naparroa' ko Korteak, ordezkokoak bialdu zituzten Frantzia'ra beste errege baten billa.

FRANTZIA'KO ETXEA

Luis I aukeratu zuten Frantzia-etxekoa (1305-1316); eta ondoren Felipe II (1316-1332). Onen garaian Carlos I eta Juana II (1328-1349) Iruña'ko katedralean koroitu zituzten Naparroa'ko Errege Erregiña, baña aurra izatean il zan, ondoren auen seme Carlos II, Evreux-etxekoa aukeratu zuten (1349-1387) eta Juana de Valois, Frantzia-erregearen arrebarekin ezkontzen da. Eta Frantzia'ko erregiña izan nai du. Ingalaterra'ren laguntzarekin gerra egiten dio Frantzia'ri eta ingelesak Naparroa'n agertzen dira. Ori naikoa ez dala, naparrak Albania artzen dute beuren mende eta Grezia, kruzaden aitzakiakin. Erregiña iltzen da eta bereala Erregea. Aien ondoren Carlos 111, Noblia, (1387-1425) Naparroa'ko Errege eta Evreux'ko Kondea (gero Nemours'ko kondea izango dana, aldaketa batengatik). Paris'era doa Leonor erregiña Naparroa'n utzita... Alaba Blanca Don Juan Aragoi'koarekin ezkontzen da, eta Carlos aurra jaiotzen da, Carlos III'garrenaren billoba eta orrela ematen dio bere asiera.

ARAGOI'KO ETXEARI

Carlos, Viana'ko Printzea, aukeratzen dute Naparroa'ko Korteak erregerako eta orduan, Blanca bere amak egiten du Erregiña'ren lana. (1425-1441) Blanca iltzean, orduan, izango da errege bere Juan II Aragoi'koa (1441-1479), naiz eta erregiñak

aulkia bere seme Carlos Viana'ko Printzeari laga. Au zan benetako erregea eta bere aitari soka luzeegia laga zion eta aizkenik, burruka sortu zan bien artean. Carlos printzeak Naparroa laga eta kanpora joan zan bere ordezkoko D. Juan de Beaumont Kanzillerra utzita.

Juan II'garrenak, Estella'n, Agramonte'en Korteak biltzen ditu eta berdin egiten du Beaumont jaunak, Iruña'n. Estella'koak D. Juan aukeratzen dute errege eta Iruña'koak Viana'ko Printzea Carlos IV izenarekin. Paris'tik Sicilia'ra baztertuta zegoen Carlos... Mallorca'raiño etorri zan eta aitaren erregeuz Barzelona'ra iritxi zan eta aitak Kartzelan sartu. Barzelona'n il zan eta susmoak badira aitak pozoitu zuala semea.

Bere ordezkoko Erreinoan izendatu zuan Don Juan'ek bere alaba txikiena Leonor de Foix, Viana'ko Printzearen ordezkoko. Leonor ezkontuta zegoen Gastón de Foix'erekin eta biok artu zuten Viana'ko Printze-izena. Carlos'ena zana, onen Blanca, beste arreba, Orthez'en preso zegoela, il zanean 1464' an.

Leonor gelditu zan erregiñarenak egiten Carlos Viana'koaren lekuan, Don Juan bere aitaren aginduz. Aren seme Gaston de Foix, Gaston'en semea, Magdalena de Valois'erekin seme nagusia izan zuen Francisco izena zuena; eta El Febo (Eguzkia) gaitzizena, bere edertasunagaitik. Bi Gaston du Foix dabilta emen tartean: bat aita eta bestea semea.

Gaston du Foix, semea, Bearne'an baztertuta eta noiz errege izango zai aspertuta, Naparroa'n sartzen da gudari frantzesekin eta Naparroa'ko zati aundi bat bereganatzen du. D. Juan, Erregea, bere alaba eta Gaston'en ama, Leonor'ekin alkartzan da Olite'n, Leonor'ek eramaten bait zuen Erregearen ordezkotasuna Naparroa'n.

Lerin'go kondeak (Beaumont) ez du onartzen aita-alabak Olite'n egiñiko ituna. Leonor'ek, Gaston'en amak, Iruña artu nai du... Anai arteko gerra (Beaumont-Agramont) sortuta dago, Leonor eta Lerin'go kondearen anean...

Gaston du Foix, Leonor'en senarra eta beste Gaston du Foix'en aita, il da eta emaztea Leonor uzten du bi seme-alabarekin, Francisco du Foix, El Febro,

eta Catalina du Foix, Don Juan, Leonor'en aita ere iltzen da; baita Gastón gaztea ere, Leonor'en semea eta Magdalena de Valois'en senarra, 26 urterekin (1469-11-22) eta ama Leonor'ek artzen du Naparroa'ko Erreinoaren aulkia.

FOIX'EKO ETXEA

Leonor du Foix, Gaston'en emaztea eta beste Gaston'en ama izango da Naparroa'ko Erregiña 1479 urterarte. Bere ondoren aren illoba Francisco du Foix, El Febo, errege (1479-1483). Foix'tarrak (Pedro Elizaren kardenal eta bere anaiak) alegintzen dira Naparroa'ko anai-burruka baretzen, baña alperrik. Ori ikusita Erregeak, bere Korteak, Pau'ra (Bearne) eramaten du eta amasei urtekin il zan Pau'en. Anaiaren ordez, arreba erregiña, Catalina du Foix (1483-1517). Anai-arteko gerra aurrera doa...

Catalina du Foix, erregiña, Juan de Albret'ekin ezkontzen da. Naparroa'ko errege berria Sevilla'ra dioa Fernando "Catolico" a ikustera. Fernando eta Isabel, bere lengusiña, ezkontzen dira alkarrekin eta bat egiten dituzte Kastilla (Isabel) eta Aragoi (Fernando)... Jarraitzen du anai arteko burruka Naparroa'n eta Erregeak Lerin'go Kondearen lurraldeak arrapatzen ditu. Eta orrekin pakea sortzen da Naparroa'n. Ez luzaroko.

Kastilla'k Frantzia'ri gerra dala bien artean jakin-erazten dio eta aitzaki orrekin, Naparro'tik bidea eskatzen du Frantzia'ra. Ingalaterra'ko ontziak, Naparroa'ren alde, Pasai'ra etorrita daude. Kastilla'k Naparroa'ri bide zabala eskatu bakarrik ez, artu egiten du bidea Naparroa'n zear: Uztaillaren 21, urtea 1512. Naparroa Kastilla'ren mende Lerin'go Kondearen laguntzaz.

Aurretik gauzak onela zeuden:

Leon eta Kastillan, Isabel I / Aragoi'en, Fernando II.

Naparroa'n, Catalina du Foix eta Juan de Albret.

Fernando II eta Isabel I, alkarren lengusu-lengusiña ziran; alaz ere, alkarrekin ezkondu ziran eta orretarako Aita Santuaren baimena bear zuten. Erroma'ko agiri ori, Fernando eta bere aitak asmatutakoa dala, esaten dute zenbaitzuk.

Lerin'go Kondeak, Luis de Beaumont jaunak, eskeiñi zion bere laguntza Fernando'ri. Onek zuen Beaumont'ek Frantzia'ren aldekoa izango zala, eta zearo puztu zan orrelako eskeintzak: aren uri esituak lagun izango zuelako.

1492'an bukatu zuten moroen kontrako burruka, Granada artzean eta andik 20 urtera sartzen dira indarrez Naparroa'n Duke de Alba aintzindari zala. Juan de Albret eta Catalina du Foix. Kastilla'ko ikurriña Iruña'ko arresietatik zintzilik dago. Banan banan erri guztiak erortzen dira Kastilla'ren menpean. Eta bere eskuetan agertzen da "Pastoralis Ille Coelestis" Aita Santuaren Bula agiria; Istoriagillerik ez da falta esango duenik, Fernando berak asmatutako Bula dala.

Fernando'k Iruña'ko Korteak beartzen ditu, bera Naparroa'ko errege bezela artzen. Bederatzi urte beranduago, Pirenee-bidetik gudaroste bat sartzen da Naparroa'n Foix, Bearne eta naparrak osatuta. Erri-rik erri Iruñe'ra datoz eta erriak beso-zabalik artzen ditu. Bertan gelditu bearrean, frantzesek aurrera jo nai dute Kastilla'ra, Los Comuneros'en iraultza bat lertu dalako.

Comuneros'en arazoa nundik sortu zan:

Isabel I il zanean, Fernando'k erregetza bere alaba Juana, La Loca, Austria Etxeko Felipe I, El Hermoso'rekin ezkondu zegoenari emon eutson. Andik urte gutxitara, 1506'ean, il zan Felipe eta Fernando berriro erregetzara biurtu zan. Felipe eta Juana'ren semea zan Carlos I eta au eseriko da errege-aulkian (1517-1556); eta bi urte geroago ilko da Yuste'ko Monastegian (1558).

Umetatik Flandes'en bizia, andik ekarri zitun bere lagunak, erderaz ez zekitenak, kargu guztientzako eta Korteak osatzeko... Arrazoi aukeratu eta beste batzuek sortu-arazi zuten Los Comuneros'en iraultza Kastilla, Leon eta beste alde batzuetan. Gertaera aukeratu eta Naparro'ko askatasunaren gudarostea, batera datoz. Eta frantzes buruzagiak, Iruña eta beste artutako errietan sendo sustartu gabe, naiago du aurrera jotzea Kastilla'ra Los Comuneros'en iraultzari esku bat ematera. Logroño artu nai dute aurrera baño lenen; baña uste baño indar aundiago aurkitu zuten aurka. Iraultzaille Komuneroak menperatuak izan ziran eta Padilla, Bravo eta Maldonado buruzagiak eriotzara emanak... Eta, ondoren, frantzes-naparrak zapalduak Noain'en; gudoreste askatzaille onen buruzagia Andrés du Foix, Señor de Caparrós, izan zan; gaztea, ausarta baña esperientzirik gabea.

Ies egin zuten Frantzia'ra, baña Amayur'en 200 gizaseme napar Agramonte'koak utzi zituzten Kastilla'ren erasoai aurpegi emateko; danak il arte eutsi zioten erriari; eta Kastilla'k oiñarrietaraiño txikitu zuen Amayur eta arrezkero da napar askatasunaren ikurriña.

Karlos I, Enperadorea, Iruña'n sartu zan 1523'ren Urrillan.

BENABARRA ETA FRANTZIA'KO ERREINOA

NAPARROA'REN MENDI-OSTEKO SEIGARRREN MERINDADEA

Benabarra zan Naparroa'ren Seigarren Merinda-dea eta ara bildu ziran Catalina du Foix eta bere senarra Juan de Albret, Naparroa'ko errege-erregi-ñak. Duke de Alba, Kastillako erasoaren buruzagia, alegin batzuek egin ondoren Benabarra menperatzeko, gauza eskasa eta gaitza zala ikustean, bertan beera utzi zuan ekintza ori.

Juan Albret il zanean, bere seme Enrike de Albret II eseri zan Benaparroa'ko errege-aulkian (1517-1555), eta Naparroa osoko Errege izendatzen da. Lege-biltzarra antolatzen du, Diru-etxea Saint-Palais'en ereikitzen du eta Margarita de Angulema'rekin ezkontzen da. Bere ondorengo izango da Juana III de Albret (1555-1572), Antonio de Borbon'ekin ezkondua. Felipe II'garrenaren aurkako gorrotoak eramane zuan bere burua protestante-hugonote aitortzera. Aita Lizarraga'ri agindu zion Biblia euskerara biurtzeko. Eliza katoliko eta bere elizkizunak apurtzen ditu. Beeko Naparroaren erregiñak Felipe II'garrenari Goiko Naparroa eskatzen dio ausardiz eta ez du ezertxo ere lortzen. Orduan aldarrikatzen du Protestante biurtu dala. Eta bera izango da aurrerantzean, Frantzia'ko Protestanteen eutsigarrik sendoena.

Bere senarra il zanetik aun-era, ez zuen beste lanik izan katolikoak zapaltzea baiño eta euskaldunetan anaiarteko guda eta ermitak birrinduta, errietan apai-zen ordez Protestante hugonote ministroak ezartzen ditu... Baña, alaz ere, Benabarra katoliko izaten jarraitu zuen. Eta Erregiña'ren gorrotoa eriotzak itzaldu zuen 1572'an.

BORBON'AK ERREGE

Juana III erregiñaren ondoren bere semea dator, Enrike Borbon eta Albret (1572-1610): Naparroa'ko Enrike III eta Frantzia'ko Enrike IV.

Erligio katolikoa berriztatzen du eta Margarita de Valois egiten du bere emazte. Valois'tarren aizken frutua. Enrike III de Valois Frantzia'ko erregea erailtzen du Pralle Dominikar batek eta aren ordez dator, Enrike III, Naparroa'ko erregea, Margarita de Valois'en senarra, Enrike IV tituloakin. Orregaitik da Naparroa'ko Enrike III eta Frantzia'ko Enrike IV.

Errege napar onekin (Enrike Borbon eta Albret) sartzen dira Frantzia'ko erregetzan Borbon'darrak; gobernuan 1830' arte iraun zuten denbora guzian, Frantzia'ko Iraultza eta Napoleon'en Inperio ez ezik.

Frantzia'ko errege-aulkira igo zan 1584'an.

Pau'en jaio eta Protestante ezi zuan bere amak. 1593'garren urtean katoliko biurtu zan, eta ondoren, 1594, egin zuen bere san-era garaitsua Paris'en. (Berak esan ornen zuan au: `Paris'ek ondo merezi du meza bat').

Errege naparra Frantzia'ko Errege izatean, orduan, Naparroa'ko Erreinoa (Benabarra) bat egiten du Frantzia'koarekin Naparroa'ko Enrike III eta Frantzia'ko Enrike IV Erregearen persona bakarrean. Errege bakar onek, bere amak bezela, Felipe II bigarrenari Goinaparroa'ren erreinoa ertsiki eskatzen dio.

Pireneetako erreino txiki au da Enrike III-IV'rentzat gauzarik aundiena, Iruña'ko erreino txiki oneri itsatsita daude Foix, Armagnan, Comminges, Bigorre eta Maule'ko kondadoak; Limoges, Marsan, Nebouzan, Lautrac, Geraudan'go bizkondadoak eta azkenik Albret eta Bearne'ko estaduak.

Apirillaren 13'an, 1590, ez du nai iñolaz ere Naparroa'ko erreinua Frantzia'rekin bat egiterik... Baña Paris'eko Parlamentuak erabaki au artzen du: Erregearen lur-aldeak eta Frantzia'renak bat egin bear dute, erregea ez bait da persona partikular bat, laterriaren Errege baizik.

Alaz ere, berak Naparroa'ko Lege-biltzarra eta beste arazo bereziak gordetzen ditu eta agindu bat ematen du Uztailean, 1607, (bere 1590'ko asmoak agertuz) esanaz Naparroa erreinu berezia dala eta Frantzia'tik alde, nere buruan bakarrik uztartzen dana Frantzia'rekin!

Margarita de Valois ukatu eta Maria de Medicis'erekin ezkontzen da eta onek semea ematen dio ondorengo. 1610 urtean erailtzen dute eta bere emazte Maria de Medicis'en semea izango da ondorengo errege-aulkirako.

EDESTIA

LUIS II NAPARRO'RAKO ETA XII FRANTZI'RAKO (1610-1643)

Bi erregetzak bereizita artzen ditu; baña, 1620'ean, Urrian, bere gudariekin sartzen da Bearne'n, eta il orren 20'an indarrez Naparroa'ko Erreinoa eta Bearne, Donezan eta Andorra, bat egiten ditu danen Lege-biltzarra Pau errian ipiñiaz: ("Naparroa'ko Fuero eta beste libertade guztiak kendu barik; oiek nik gordeko ditudaz betirako").

Benabarra'k protesta bizia egiten du eta lau urtez agindua atzeratzea iristen du, Cardenal Richelieu agintari egite duten arte 1624'an. Benabarre eta Bearne'ko Agintaritzak bateratzen ditu, Pau errian izango dan `Naparroa'ko Parlamento' batean. Atan be euren Lege-biltzarra, Kortese'n ordezkoa, gordezten dute. Beti bezela Naparroa'n erregeak Fueroa onartu bear dute eta Fueroaren neurrian bere agintaritzak makurtu.

"Orregaitik, emendik aurrera ere bai, naiz-eta bi koroiak bat egin, beti aitortu bear dute Benabarra, ez da Frantzia'ren erantsi bat, baizik eta Erreino berezia; orregaitik beuren izena izango da Frantzia eta Naparroa'ko Erregeak".

Luis, Naparroa'ko II eta Frantzia'ko XIII bederatzirekin egin zuten errege eta bere ama Maria de Medicis'en ardurapean egon zan... Bi koroiak bat egin zutenean, 1624, Kardenal Richelieu, Armando Juan du Plessis'en eskuetan utzi zuan erregetza. 1642'an iltzen da Kardenala, eta ondorengo 1643'an Erregea. Onen lekua artuko du bost urteko aurrak:

LUIS III NAPARROA'KO, ETA **XIV** **FRANTZIA'KO** (1643-1715)

Maria de Medicis, Erregearen aman gogoratu zioten naparrek Errege gazteak Benabarra'ra etorri bear zuela Fuero eta askatasun guziak berriztatzea ziñ egiñez. Alaxen etorri zan, 17 urte geroago, 22 urte zituela Donibane Loitzunera eta an ezkondu zan España'ko Erregearen alaba eta Carlos II'en arreba, Maria Teresa'rekin. Enrike eta Maria Teresa bikote onen biloba izango da Felipe V, España'ko Erregea. Izendatze au dala medio sortu zan guda "Guerra de Sucesión" deritzana. Guda amaitu zan Utrech'eko Itunaren bidez. Itun orrek itxi zizkien Ego-Euskalerrri'ko arrantzaleei Kanada eta Terranova'rako bideak.

Erregeari gogoratu zioten berriro etorri bear zuela Benaparroa'ra Fuero eta Askatasunak ziñatzera; Doniane Doitzun'era eldu eta an ziñatu zitun; baña, Benaparroa'ra ez zan agertu. Alaz ere, Benaparroa'ko erreinoa beste Frantzia'ko probintzietatik bereizten du. Bere ondoren etorri zan erregetzarako:

LUIS, NAPARROA'KO **IV** ETA FRANTZIA'KO **XV'GARRENA (1715-1774)**

Ume txikia zan eta aurreko Erregearen biloba eta bere adiñera etorri arte (1715-1723) ordezkoen eskuetan egon zan Erreinoa eta bear ez diran aundikerietan eraman zuten aurrera. Ori eta guda nekegarriak bitartean direla, porrot egin zuen Erri-diruak. Oker oiek zuzendu naiean, erriari izugarritzko zergak eta petxak ipiñi zioten bizkarrean. Bera, berriz, jostallu bat gertatu zan Pompadour Markesaren eskuetan. Eta, au ilda gero, okerrago oraindik Du Barry'ren Kondesarekin.

Naparrek eskatu zioten Fueroa ziñatzera etortzeko; baña, ez dakigu juan zan ala ez... Bere eriotzean, ondorengoai utzi zion egoera eutsi-eziña eta Erregeak eta Aundikiak gorroto zituen erri arlote bat.

LUIS **V** NAPARROA'KO ETA **XVI ERAN-** **TZIA'KO (1774-1792)**

Okerretik okerra, malkorretik malkorrera, zijoan Laterriaren gurdia. Ibillera ori zuzendu naiean, Rechelieu'ren garaitik, (1624) itxita zegoen Legebiltzarra irikitzen du. Iru Malla daude beregan: 1) Apaiztegia, 2) Nobliak, aundikiak eta 3) Erria... 200 ordezkoko aukeratu zituzten eta Versailles'en bildu ziran Maiatzaren 5'ean, urtea 1789.

Billera ori izan zan Frantzia'ko Iraultza Nagusiaren azia. Lege-biltzarrek zoramen bero gartsua sortu zuan errian, Naparroa'n ez ezik, oituak bait zeuden Lege-biltzarra izaten eta askatasunean bizitzen. Orregaitik naparrek, asiera asieratik, uko egin zioten Lege-biltzar orreri eta ez zuten euren ordezkorik bertara bialtzerik; Naparroa'ko Erreinoa Frantzia'ko Erreinetatik bereziki bizi bait zan.

Naparrak zirela eta ez zirela, makiña bat eztabaida izan da gero, Urrillaren 8'an, urte orretan bertan 1789, bost illebeta eta bost egun Lege-biltzarra sortu zuen egunetik, erabaki au artzen dute: emendik aurrera "Frantzia eta Naparroa'ko Erregea" izenaren

ordez, "Frantzes guztien Erregea" esango da eta kito. Naparren protestari kasorik egin gabe, frantzes guztiek onartu zuten erabaki ori.

Urte orren Azaroaren 11'an, Frantzi osoa Departamentuetan erdibitzen dute; guztiak berdiñak. Laburdi, Benaparroa, Zuberoa eta Bearne Departamentu bakar batean bilduko dira: Be-Pirenetako Departamentuan. Eta orrela dirau gaurko egunerarte. Naparrek asarre bizian protestaka ekin arren, urrege urtearen (1790) Martzoaren 4'an biltzen da Be-Pirenetako Lege-biltzarra eta Naparroa'koa ez da geiago bilduko.

Une onetan iltzen dute, orain arte bizirik iraun duen, Naparroa'ko Erreinoa. Kastilla'k lortu ez zuena, Frantzia'k lortu.

Frantzia'ko iraultzaileak ez ziran asetu Naparroa'aren eriotza politikoarekin, eta eraso negargarri odoltsua asten dute euskaldun guztien aurka: errien izenak aldatu, elizak erre, apaizak eta prailleak aurretik eramane eriotzararte eta erri osoak euren etxetik atzerrira bota...

Iraultza igaro zan, Inperioa ere bai, lengo era zaarra berritu zan... Baña, ilda zegoen Naparroa'ko Fueroa, ori ez zan berritu; ori ez zan bizitu... Ilda datza oraindik ere. Betirako ote?

Fernando, Kastilla'ko Erregeak, Cisneros eta Alba'ko Dukea lagun, Naparroa menperatu zuten; baña, Seigarren Merindadea, Benabarra, aske gelditu zan eta an iraun zuan Naparroa'ko Erreinoa Frantzia'ko iraultzaileak il zuten arte. Alba'ko Dukea an izan arren bere gudarostearekin, alde egin zuen artatik defenditzen zailla zalako. Zailtasun orreri esker, lortu zuten askatasuna. Ara bazartu ziran Naparroa'ko Errege Erregiña eta errege-familiekin izan zuten ar-emaneri esker, Frantzia'ko errege izatera eldu ziran. Orregaitik Frantzia'ko Erregeak, Naparroa'koak ere baziran. Baña, Iraultza Frantsezak desegin zuen Naparroa'ko Erreinoa, Frantzia'ko Departamentu baten zati bihurturik.

Urte batzuek geroago Iraultza orrek, Cadiz'eko Konstituzioa'ren bidez, España osoaren lurraldeak Probintzi izendatuko dituzte, guztiak berdiñak, lurraldetako Fuero guztiak, Araba, Gipuzkoa, Bizkaia, Naparroa eta besteak, deseginda gero.

GARAI-NAFARROA

Goazen orain Bee-Naparroa'tik Garai-Naparroa'ra. Bat Beekoa ba'da, bestea Garai'koa izango

da. Kastilla'ren Fernando'k, Alba eta Cisneros lagun, arrapatu zuen Garai-Naparroa, Beekorik gabe. Urtea 1512.

Iru urtez beranduagoa Burgos'en Lege-biltzarrek erabakitzen du Naparroa Kastilla'rena dala eta berekin bat egiten dula. Urtea 1515. Alaz ere, Fernando II'ak Naparroa'ko Fuero eta Libertadeak ziñatzen ditu eta Errege ordezkioak izendatzen ditu eta orrela Naparroa'k ez du Erreino izenik galtzen.

Ordurako, 1504'an, Fernando'k bere erreinoa Juana La Loca eta aren senar Felipe El Hermoso'en eskuetan uzten du. Auen seme eta Fernando'ren billoba izango da Carlos I.

Suiñaren eriotzean, Felipe'renean, Fernando II dator berriro errege aulkira. Isabel emazte iltzean, Foix'eko Kondesarekin ezkonduko da. Kastilla'ko Koroiaikin Naparroa bat eginda bigarren urtean, ilko da bera ere.

Bere ondoren, billoba Carlos I, Juana eta Felipe'ren semea, izango da Kastilla'ren Errege eta asiera emango dio Austria'ko Etxeari, austriarra bait zan Felipe bere aita.

CARLOS I (ESPAÑA'KO), V (ALEMANIA'KO) ETA IV (NAPARROA'KO) 1517-1556

1556'ean bere errege-aulkia utziko du eta andiki bi urteetara, 1558, Yuste'ko Monastegira baztertuko du bere burua.

Aurretik, Ekainaren 13'an, urtea 1542, Iruña'ra etorri eta arresiei begiratu bat emanda eta eurak sendotzeko agintzen du. Urte baten ondoren agindu au ematen du zeatz: "Ez dedilla arri-esi inguru guztian iñungo etxerik, ez sororik, ez arbolarik".

Felipe II, Carlos I'ren semeari, eskatzen diote naparrek etortzeko Iruña'ra Fuero eta Libertadeak ziñatzera, bera izango bait da ondorengo erregea. Dagonillaren 20'ean, urtea 1551, etorri zan. Ziurtasunik nai zituzten Naparroa'n Fueros'en inguruan Naparro eta Kastilla'ko koroiaikin Erregearen buruan bat egitean... Baietz, berak zainduko zitula Fuero eta Libertadeak; zaindu eta ondu... Eta berriro etorriko zala errege izandaten zutenean.

Carlos I, 1554'an bere testamentua egitean, barruko kezka agertzen ditu, bere aitaitak egin zue nagaitik Naparroa indarrez artzean eta injustiziarik ba'lego ekintza orretan, emateko askatasuna Naparroa'ko Erreinoari. Flandes'etik etorritako lagun-tzaileak erreino txiki orreri askatasuna emateari

EDESTIA

baiezkoa esan zuten; baña, kastillarrek ezetz iñundik ere.

FELIPE II (ESPAÑIA'KO) IV (NAPARROA'KO) 1556-1598

Iruña'ra etorri eta Ciudadelari begiratu bat eman eta urrengo egunean Katedralean Fueroak eta Libertadeak ziñeztu. Aitzaki orrekin Naparroa'ko dantzari-talde guztiak dantzan egin zuten. Aien ondoren zezen-korrida bat prestatuta zeukaten 27 zezenekin; baña, Erregeak naiago zituen zaldun-torneoak eta 48 lagunek egin zuten bata bestearen aurkako burrukak.

Ingalaterra artzea zeukan buruan, Isabel I'earenganako gogo txarrez eta 130 gerra-ontzi aukeratu zitun ekintza orretarako. Aietatik asko bale-ontziak; baña, ekaitzak artu eta 60 ontzi ondoratu zitun; ontziak eta gizonak. Ori dala ta bale-arrantzak atzeraka aundia egin zuen ontziekin batera gizonak ere galdu ziralako.

Carlos I bere aitak izan zituen barruko kezkak Naparroa'ri buruz, bere barruan sortu ziran zartzaroen eta buruauste ori garbitzeko lanak bere seme Felipe II'ari utzi zizkion.

FELIPE III (ESPAÑIA'KO) ETA V (NAPARROA'KO) 1598-1621

Errege onek bere aitaren kezkak onela erabaki zitun: "Erregeen paperak erre bitez, ala sekula agertuko ez diran toki batean gorde... persona jakintsu eta zuzenen bidez arazo au ondo begiratuta gero, ikusten da ez dala kezkentzako arrazoirik izan ez orain eta ez lenago". Era orretara gelditu zan Naparroa betirako Kastilla'ri batuta.

Naparroa'ko Korteek Erregearen juramentua artu zuten Abenduaren 11' an, urtea 1611. Seme oneri buruz esan zuan bere aita Felipe II'gamenak onelako au: "Ainbeste erreino eman didan Jainkoa'k eurak gobernatzeko aña izango dan semea ukatu dit. Bes-teen jostailu izango dan bildur naiz". Eta alaxen gertatu zan. 1621'en Martzoaren 21'ean il zan.

FELIPE IV (ESPAÑIA'KO) ETA VI (NAPARROA'KO) 1621-1665

Errege au izan zan bere aitaren ondorengo.

Onen seme eta ondorengo, Carlos II, 1632'ean Fueroak juratu zitun eta berriro egingo zuan, bere aita lagun zuela, Maiatzaren 25'ean urtea 1646. "Ogeita amar urteko" gerra, bere aurrekoari jarraitu zion Austria'koen alde, bere senitartekoak ziralako eta erligioagaitik ere bai. Frantzia'kin burrukan, Richelieu Ondarrabi artzeko asmotan etorri zan; baña, naparrek lagunduta, giputzak frantzesak garaitu zituzten.

Zerga geiegizkoak zirala-ta Naparroa eta Kataluña jeiki ziran bere aurka... Flandes'eko gerra galdu eta Flandes'eri askatasuna eman bearrean gertatu zan eta Inperioa urtetzen asita zegoela ikusi zuen, il aurretik.

CARLOS II (ESPAÑIA'KO) ETA V (NAPARROA'KO) 1655-1700

Lau urterekin egin zuten errege eta ama Mariana de Austria'ren babespean egon zan. Ama zuen Felipe bere aitaren illoba eta emaztea. Oso gaixo eta murrizta; ez zekien bere izena idazten bederatzituzte... Austria'ko Etxearen akatzak dira auk: ezkontzak egiten zituzten senitartekoen artean... Apirillaren 10'an, 1677, egin zuen Fuero eta Libertadeen juramentua Naparroa'an.

Segi zuen aurrera bere koñatu, Luis XIV (Frantzia'ko) eta III (Be-Naparroa'ko), aurkako gerra. Galdu ere bai. Ekin dio berriro Holanda, Suecia eta Alemania'ren laguntzarekin... Baña, alperrik. Beti galtzen... 39 urte zituen il zanean 1700'garren Azaroaren 1'ean. Semerik ezean, ondorengo, Felipe de Anjou, Luis XIV eta Carlos'en ameba Maria Teresa'ren billoba... Arazo onek, ordea, ondoren ekarriko ditu.

ARRINDA'TAR ANES